

*Свида І.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Мукачівський державний університет*

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Анотація. У статті досліджено загальносвітові трансформаційні процеси регіоналізму та регіоналізації. Наведено дефінітивні визначення зазначених понять та резюмовано про їхній багатовимірний та багатоаспектний вплив. Наголошено на важливості прикордонного співробітництва України з розвиненими країнами Європи.

Ключові слова: регіоналізм, регіоналізація, децентралізація, регіональний розвиток, регіональна політика, інтеграція, глобалізація.

Постановка проблеми. Сучасний стан світового розвитку характеризується актуальними тенденціями інтеграції, регіоналізації та глобалізації. Важливість регіоналізації зростає у зв'язку з процесами європейської інтеграції, яка передбачає вироблення країнами-членами спільних підходів до регіонального розвитку, використання дієвих методів формування та реалізації регіональної політики на національному та загальноєвропейському рівнях, а також загальносвітовими тенденціями регіоналізації та їх наслідками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз аспектів інтеграції, регіоналізації та глобалізації проведено багатьма закордонними та вітчизняними вченими, серед яких найбільш відомі Е.Б. Алаєв, Л. Бальцерович, З. Герасимчук, В. Дергачов, Д. Кейнс, В. Кураков, Т. Кучера, А. Кондрашихін, О. Лютак, Н. Мирна, М. Михальченко, О. Соскін, О. Стегній, М. Чумаченко, М. Чурілова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес науковців до дослідження проблем інтеграції й пов'язаних з нею процесів, питання регіоналізації та її вплив на регіональне зростання залишаються недостатньо висвітленими. Ми охарактеризуємо регіоналізацію з точки зору взаємовідносин між центром і регіонами.

Мета статті полягає в узагальненні сучасних підходів до розкриття сутності регіоналізації, наведенні авторського визначення понять «регіоналізм», «регіоналізація», обґрунтуванні актуальності регіоналізації для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наука про регіони бере свій початок з XVIII ст., з часу раціоналізації регіональних пріоритетів. Становлення регіональної політики відносять до першої половини XX ст. (1930-ті роки), коли було затверджено перші програми допомоги окремим відсталим районам США та Великобританії, які найбільше постраждали від наслідків кризи, що ввійшла в історію як Велика депресія 1929–1933 рр. Найбільший розвиток практика застосування регіональних підходів при плануванні соціального та економічного розвитку набула після Другої світової війни та поширилася на повоєнні країни Західної Європи.

Активні інтеграційні процеси та глобалізація, що мають місце у сучасному світі, спонукають до виходу на перший план регіонів держави – регіоналізм (англ. Regionalism от regional – місцевий) та регіоналізацію. Розглянемо детальніше дефінітивне визначення поняття «регіоналізація».

Вітчизняна вчена Н. Мирна під регіоналізацією розуміє процес послідовних змін у територіальному поділі країни та його законодавчому закріпленні, для якого характерними ознаками виступають деконцентрація, розподіл повноважень всередині єдиної політичної системи та децентралізація. «Регіоналізм» – це складне дискусійне поняття, яке досить часто використовують як синонім поняття «регіоналізація», незважаючи на суттєві відмінності між ними. «Регіоналізм» відноситься до практики перерозподілу певних владних повноважень центрального уряду з метою надання територіальним інституціям проміжного статусу між центральним та місцевим рівнями; «регіоналізація» відноситься до процесу, за допомогою якого центральні політичні та адміністративні інституції відповідають на регіональні вимоги. Можна припустити, що регіоналізм походить з периферії, а регіоналізація є відповіддю на це з боку центру [1].

Т. Кучера визначає регіоналізм як природний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних та інших процесів, спрямований на практичне застосування тих можливостей і переваг, які випливають з територіального поділу сучасних суспільств [2, с. 46]. О. Стегній та М. Чурілова трактують поняття «регіоналізм» як прояв відмінностей між регіонами в характері суспільних відносин, економічного рівня розвитку, чисельності населення та його складу, соціальної диференціації та поділу праці [7, с. 10].

Енциклопедія Фонду знань «Ломоносов» наводить наступне визначення терміну «регіоналізація»: це процес перерозподілу повноважень між центром і регіонами на користь останніх з врахуванням інтересів і потреб регіонів у політиці, управлінні, плануванні. Необхідно відрізнити регіоналізацію від регіоналізму: якщо регіоналізм припускає існування стратегії регіональних еліт, спрямованої на такий перерозподіл, то регіоналізація описує і аналізує реальний процес перерозподілу. Іншими словами, регіоналізм необов'язково веде до регіоналізації [4].

В. Кураков наголошує, що регіоналізація – це розвиток, зміцнення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять в один регіон; виникнення регіональних об'єднань держав [5]. В. Дергачов під регіоналізацією розуміє процес формування і розвитку міждержавних економічних та інших об'єднань на основі близькості соціокультурних (морально-етичних, релігійних та ін.) чинників. У сучасному світі регіоналізація виступає одночасно як етап і відповідь на виклики глобалізації (інтернаціо-

налізації) (ЄС, АТЕК та ін.), прискорення модернізації через територіальну концентрацію, конкуренцію регіональних умов господарювання [6].

Отже, як видно з наведених визначень, дефініції «регіоналізму», «регіоналізація» не усталені і можуть проявлятися різноманітно й різноспрямовано. Ми визначимо регіоналізм як різноманітні форми соціальної, етнічної та культурної самоідентифікації населення територій, що проявляється в традиціях, ментальності, діях та інших особливостях, спрямованих на забезпечення переваг для окремої взятої території (регіону). Під регіоналізацією будемо розуміти інституційне оформлення районів з метою підвищення ефективності соціально-економічного розвитку та подолання регіональних диспропорцій, усунення адміністративних обмежень на переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а також більш повного використання внутрішніх ресурсів регіонів. Регіоналізація розвивається завдяки децентралізації та делегуванню повноважень по владній вертикалі. В межах країни регіоналізація проявляється в збільшенні самостійності місцевих (регіональних) органів влади при реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку держави. На національному рівні регіоналізація виражається в утворенні економічно вигідних міжнародних галузевих чи інтеграційних угруповань.

Регіоналізацію можна розглядати як складний, суперечливий, але керований процес взаємовідносин між центром та периферією. Центральна влада виступає активним суб'єктом у взаємовідносинах «центр – регіони» (останні є об'єктом), формує ієрархічну структуру та задає вектор регіональної політики. Регіональна політика – це державна регіональна політика управління соціально-економічними процесами просторового (регіонального) розвитку. Головний зміст регіональної політики – розробка й реалізація заходів по регулюванню регіонального розвитку у відповідності до державної стратегії сталого соціально-економічного розвитку, що відображає бачення державної регіональної політики на певний період.

Регіональна стратегія сталого соціально-економічного розвитку – це забезпечення збалансованого розвитку господарства регіонів в загальнонаціональному господарському комплексі; ефективне використання трудових і природних ресурсів; стратегічні напрями раціоналізації усіх сфер діяльності регіону. Регіональна стратегія не є офіційним документом, це вироблені концептуальні підходи щодо сталого соціально-економічного зростання регіонів, але відсутність стратегії створює ризики для територіальної безпеки держави.

Розвиток усіх розвинених країн світу характеризується децентралізацією, розширенням прав і компетенцій регіонів, збереженням самобутності, узгодженням інтересів між центром і регіонами. Навіть такі централізовані країни, як Великобританія і Франція не уникли перерозподілу владних повноважень на користь регіонів. На доіндустріальному й індустріальному етапах розвитку суспільства не приділялося достатньо уваги цілісній концепції регіонального просторового розвитку, в основу якої покладено етноцентризм. В сучасному постіндустріальному суспільстві регіоналізація має сприяти вирішенню цілого комплексу внутрішніх проблем периферії та посилювати конкурентні позиції територій в умовах інтеграції й глобалізації.

В індустріальному суспільстві держава складалася з «більшості», в постіндустріальному демократичному – «біль-

шість» складається з «меншості». Дисперсія влади повинна бути спрямована на подальшу дифузію (розпорошення), тобто передання більших прав у регіони, за центром залишатимуться в основному координуючі функції. Найкращим прикладом регіонального інтеграційного процесу є Європейський Союз (ЄС). Не дивлячись на економічні, соціальні й ментальні розбіжності (бар'єри), тут встановлено певний баланс сил між політичним центром, «полюсами зростання» та периферією; між державною регіональною владою, органами місцевого самоврядування та територіальними громадами; національними (державними) й місцевими (регіональними) інтересами. Країни – члени ЄС мають спільні інтереси, однак не обов'язково спільні цінності. В інтеграційному об'єднанні важливо досягти співіснування наднаціональних інтересів й регіональних, максимально подолати соціально-економічні розриви між територіями, забезпечити високі стандарти проживання незалежно від країни чи регіону даного інтеграційного союзу. Приклад ЄС наочно демонструє, що найефективніший шлях розвитку й прогресу знаходиться в межах регіону, а не ззовні. Центральні органи управління виконують в основному координуючу роль, формуючи необхідний для стимулювання регіонального розвитку інструментарій, не нав'язуючи можливі сценарії розвитку всупереч історичним та геополітичним традиціям територій.

Становлення регіональної політики як цілісної системи в Західній Європі припадає на 1960–1970-ті роки. В цей час розширюється проблематика державних регіональних інтересів, зростає інтерес до вирішення проблем розвитку територій не лише за рахунок економічних, але й соціальних, політичних, управлінських, демографічних, екологічних, рекреаційних питань. Тобто набуває розвитку комплексний (системний) метод дослідження, значна роль відводиться чинникам інноваційного зростання.

В кінці 1970-х років актуальним завданням стає не просто подолання окремих регіональних територіальних диспропорцій, а зближення регіонів, формування міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків між ними, оптимальне використання внутрішнього потенціалу за рахунок системи регіонального планування та моделювання, покращання інструментарію регіональної політики. Регіони розглядаються не розрізнено, а в сукупності, з позицій можливостей їх подальшого зростання. На регіональній основі будується більшість глобальних моделей сталого розвитку.

Сучасні загальносвітові трансформаційні процеси створюють сприятливе підґрунтя для виникнення нових ідей та дослідження нових теорій і парадигм в різних сферах діяльності. Процеси, що мають місце в регіональному розвитку ЄС, доводять про трансформацію держави в регіональному масштабі (вимірі), яка проявляється через дві концептуальні моделі – «Європа регіонів» та «Європа через регіони». Модель «Європа регіонів» дозволяє через інтеграційні процеси змінити баланс сил на континенті й дати регіонам змогу стати автономними суб'єктами. Однак така розстановка може призвести до розпаду всього політичного простору ЄС на дрібні та слабкі утворення. Модель «Європа через регіони» синтезує в собі переваги різних форм регіоналізму, вдосконалює і пристосовує їх до сучасних реалій [7, с. 40]. Так чи інакше, посилення процесів регіоналізації в Європі спонукало виникненню в 1990-х роках парадигми «нового регіоналізму», яка відображає політику ЄС щодо розвитку (саморозвитку) власних регіонів. Прихильники теорії «нового регіоналізму» наго-

лошують, що регіональний розвиток повинен відбуватися за рахунок активізації збалансованого використання внутрішнього потенціалу, міжгалузевого співробітництва та міжрегіональної інтеграції, що дозволить укріпити конкурентні переваги регіонів з врахуванням їх специфіки та інтересів, а також передачі більшої частини владних повноважень на місця в регіони. Таким чином, регіональне зростання неможливе без ефективного державного управління.

Пошук нових підходів до регіонального розвитку є обґрунтованим, так як соціально-економічний простір ЄС має складну, неоднорідну структуру, а механізм ринкової конкуренції не є досконалим. На практиці це призводить до того, що регіональні диференціації можуть не тільки вирівнюватися, але й поглиблюватися. Таким чином, інтеграція сама по собі не здатна усунути протиріччя між слаборозвиненими та розвиненими регіонами. Переваги ідеї «нового регіоналізму» в тому, що вона сприяє встановленню ефективних взаємовідносин не так з державою в цілому, як між регіонами та з глобальним ринком. Регіони стають більш самостійними економічними одиницями в ЄС, просувають свої інтереси та пріоритети, при цьому залишаються відкритими для подальшої європейської інтеграції.

На думку О. Лютак, майбутнє світу визначатимуть не сучасні глобалізаційні тенденції, а саме регіоналізм, який приведе до того, що весь світ буде поділений на кілька потужних регіональних утворень [8]. Починаючи з кінця ХХ ст. поглиблюється західноєвропейська інтеграція в рамках ЄС, створена Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), в Південній Америці функціонують економічні союзи МЕРКАСУР та Андська група, в Азії – Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та Азіатсько-тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), створена Шанхайська організація співробітництва (ШОС), планують інтегруватися та створити спільний ринок Китай, Тайвань та Південна Корея.

Чим більше країни мають схожих рис, тим успішні умови для інтеграції. Науковцями з даної проблематики виділено ряд необхідних умов, головними з яких є:

- 1) економічні фактори (рівень економічного розвитку повинен бути приблизно однаковим або достатньо високим);
- 2) політичні фактори – готовність та ініціатива керівництва держави до входження в наднаціональні структури;
- 3) історико-географічні фактори – географічна близькість країн, наявність спільних кордонів, спільне історичне минуле та культурні цінності [9, с. 7].

Україна, яка задекларувала мету поступової інтеграції з ЄС, повинна більшу увагу приділяти транскордонному співробітництву з країнами – членами ЄС та єврорегіонами. З такої поступової інтеграції починали й так звані нові країни – члени ЄС: Польща, Угорщина, Чехія та ін. На разі прикордонне співробітництво Україна – ЄС знаходиться на поточному етапі та носить скоріше декларативний характер, ніж має практичне значення в регіональній політиці.

Для України процеси регіоналізації є актуальними, оскільки вони супроводжують становлення національної економіки на засадах сталого соціально орієнтованого економічного розвитку. Очікування швидких вигод від комплексного використання потенціалів продуктивних сил регіонів має свої підстави. Соціально-економічна ефективність повинна проявитися через поглиблення територіального поділу праці й

спеціалізації регіонів, випуску конкурентоспроможних продуктів як на регіональному, так і на національному й світовому ринках. В Україні традиційно головну роль в регіональному розвитку відігравало матеріальне виробництво, а саме будівництво промислових об'єктів та його інфраструктури. В сучасних умовах такий підхід витісняють нові підходи та теорії (наука, інновації); фінансова децентралізація місцевого самоврядування; раціональне використання ресурсів; екологічність.

Висновки. Неоднозначність трактування понять «регіоналізм», «регіоналізація» із значними можливостями його використання спонукають до дискусій як в колі науковців, так і на різних рівнях влади. Сучасні тенденції світового розвитку, такі як глобалізація та інтеграція, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва, спонукає до посилення ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях.

Проведене узагальнення наукових визначень щодо сутності процесів регіоналізму і регіоналізації дає підстави резюмувати, що це багатомірний і багатоаспектний процес змін регіональної системи, які призводять до перетворень, результатом яких повинно стати передання більших прав і повноважень у регіони з метою підвищення рівня і якості життя населення, виділення та укріплення конкурентних переваг регіонів та подолання територіальних розбіжностей у розвитку. В сучасному світі регіони, а не держави, стають головними «гравцями» на світовій «арені». За деякими футуристичними прогнозами, в подальшій ролі держави у традиційному її значенні буде зменшуватися, натомість «квазідержавні структури» впливатимуть на світовий розвиток. Одним з видів таких структур є регіоналізація, що виступає, безперечно, однією з моделей світового розвитку.

Література:

1. Мирна Н.В. Регіоналізація в сучасних процесах європейської інтеграції / Н.В. Мирна // Державне будівництво. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2013_1_34.pdf.
2. Кучера Т.М. Суперечності розвитку сучасного регіоналізму: чинники, детермінанти та механізми / Т.М. Кучера // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 62. – С. 45–53.
3. Стегній О. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження / О. Стегній, М. Чурилов. – К. : Знання, 1998. – С. 10.
4. Енциклопедія «Фонд знань «Ломоносов» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0126552>.
5. Экономика и право: словарь-справочник / Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1288 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1539752>.
6. Дергачев В.А. Геоэкономический словарь-справочник / В.А. Дергачев. – Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 2004. – 177 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politike.ru/dictionary/973>.
7. Регіональне управління : [підручник] / За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – С. 40.
8. Лютак О.М. Регіоналізація в умовах формування єврорегіональної політики України / О.М. Лютак // Збірник наукових праць ЛНТУ. Серія «Економічна теорія та економічна історія». – 2010. – Вип. 7(28). – Ч. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc.../en.../index.htm.
9. Мизеровская У.В. Современные тенденции регионализации на пространствах СНГ : автореф. дис. ... к. э. н. : спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / У.В. Мизеровская ; Российский университет дружбы народов. – Москва, 2011 – 23 с.

Свида И.В. Актуальные тенденции регионализации и их роль в интеграционных процессах

Аннотация. В статье исследованы общемировые трансформационные процессы регионализма и регионализации. Приведены дефинитивные определения указанных понятий и резюмировано их многомерное и многоаспектное влияние. Подчеркнута важность приграничного сотрудничества Украины с развитыми странами Европы.

Ключевые слова: регионализм, регионализация, децентрализация, региональное развитие, региональная политика, интеграция, глобализация.

Svida I.V. Actual tendencies of regionalization and their role in the integrational processes

Summary. Worldwide transformational processes of regionalism and regionalization are researched in the article. There are given definition of certain notions, concluded about their poly-dimensional and poly-aspectual influence. It's noted to the importance of near-border partnership of Ukraine with developed countries of Europe.

Keyword: regionalism, regionalization, decentralization, regional development, regional policy, integration, globalization.